

Els moviments agraris i llurs condicions històriques*

per Richard K. Horner

Els estudiosos de la sociologia i la història han dedicat molta atenció a la investigació minuciosa dels «moviments agraris». El «moviment dels *farmers*» a Amèrica i les revoltes camperoles a l'Amèrica Llatina i a d'altres bandes han estat objecte de rigorosos estudis, i, si és que podem fer una predicció, el ferment habitual a les societats rurals del Tercer Món esperonarà la recerca continuada sobre els moviments rurals.

Malgrat aquesta gran inversió d'energies erudites, existeixen zones sorprenentment grans de contingència i de significatiu desacord sobre els processos dels moviments agraris. No és gens clar, per exemple, si els moviments agraris es caracteritzen per metes i programes coherents i raonables que són assumits per una part significativa de la població rural. Els sociòlegs i els historiadors no s'han posat d'acord pel que fa als processos polítics i socials que han donat lloc a aquests moviments, ni han establert el grau en què els esforços reformadors contribueixen a descompondre els processos i les institucions existents o a canviar les relacions de poder entre els individus i els grups. D'una manera semblant, els esforços per a indagar les característiques sociològiques dels dirigents agraris en tant que oposades als dirigents de l'oposició i les bases sociològiques de llur influència tot just han començat.

Juntament amb aquestes dificultats en la recerca i la teoria presents, aquest assaig suggereix també que les anàlisis dels moviments agraris no han reeixit sovint a incloure una perspectiva històrica. Si bé tots els estudiosos s'adonen que el capteniment social té lloc dins de l'evolució històrica, molts no han reconegut que aquest fet tingui implicacions determinades per a l'enfocament o per als camins pels quals poden desenvolupar-se i expressar-se sòlides generalitzacions i teories sobre els moviments agraris. El resultat d'aquest fracàs és que aquells conceptes formats ahistòricament són mancats de validesa explicativa i profètica.

La manera com emprem ací el punt de vista històric mereix una explicació. Ja que els moviments agraris són part d'un marc social durant un cert període de temps, s'imbriquen constantment amb el sistema social extern. Te-

* L'original anglès d'aquest article va aparèixer a «Peasant Studies», vol. 8, núm. 1 (1979). Agraïm a l'autor i a la revista la seva amable col·laboració.

nint en compte aquest fet, una perspectiva històrica posa l'accent en el paper de les pressions del medi i en la importància de la cronologia i la localització dels moviments. És igualment significatiu el fet que el medi no sigui mai estàtic, i, com a resultat, tampoc no ho són els moviments agraris. El canvi constant en el medi (l'estímul extern) força adaptacions contínues en els moviments. Així, doncs, una perspectiva històrica accentua la importància del marc, el moment i el canvi en perfilar la manera com hom formula les generalitzacions i en determinar el tipus de conceptes emprats.

A la llum d'aquest punt de vista, aquest assaig intenta d'analitzar críticament algunes generalitzacions i teories sobre els moviments agraris. Els conceptes hi són organitzats sota dos encapçalaments: el primer sobre els orígens dels moviments agraris, i el segon sobre llurs estructures.¹ S'hi conclou que certs conceptes i generalitzacions tenen seriosos punts dèbils perquè són fonamentats sobre una perspectiva ahistòrica més que no pas sobre una d'històrica. Si és que aquesta és una crítica vàlida, aleshores el punt de vista històric té implicacions heurístiques que ens ajudaran en el desenvolupament de sòlides generalitzacions i teories sobre els moviments agraris.

I

Els conceptes sobre l'origen i el curs dels moviments agraris poden ésser dividits en les categories següents: definició i classificació dels moviments, etapes dels moviments i explicacions sobre la iniciació dels moviments agraris.

Els intents de definir els «camperols» i els «moviments camperols» han portat a entendre d'una manera diversa aquests mots. Landsberger basa la seva definició del camperol en una comprensió epistemològica que rebutja l'intent de trobar l'essència d'un fenomen holístic. No intenta, doncs, definir què és realment un camperol, sinó que, en lloc d'això, assigna un conjunt de variables a la posició estructural del camperol. La definició perd, per tant, la seva fixesa i esdevé imprevisible en la mesura que la definició s'ajusti a condicions històriques diferents. Afegeix també que cal una definició més àmplia. Fetes aquestes consideracions, caracteritza les variables crítiques definidores com un *status* polític i econòmic baix. Quant als moviments agraris, els defineix d'una manera semblant dinàmicament i estructuralment: un moviment camperol és una reacció dels conreadors rurals a pressions exteriors, una resposta dels camperols de *status* baix a condicions concretes.²

1. Naturalment, no podem incloure tota recerca sobre les revoltes agràries en aquest article. La limitació es basa en dos principis. El primer, que només certs temes o aspectes dels moviments agraris són coberts en les quatre divisions del paper. Per exemple, una discussió sobre l'impacte dels moviments rurals resta exclosa. El segon, que s'han escollit articles d'una natura més general i teòrica per damunt dels articles sobre un moviment o sense interès explícit a desenvolupar teories o generalitzacions sobre els moviments agraris en conjunt.

2. Henry LANDSBERGER, «The Role of Peasant Movements and Revolts in Development», *Latin American Peasant Movements*, a cura de Henry Landsberger (Ithaca, Cornell University Press, 1969), ps. 1-8. Vegeu Ken POST, *Peasants and Pundits*, «Archives Européens de

Almenys per implicació, Eric Wolf replicava que la definició del camperol de Landsberger és massa àmplia, i que agrupava, tal com ho veu ell, el que en realitat són classes diferents de camperol. Wolf manté que diferències com les que existeixen entre assalariats i arrendataris poden ésser importants per a un moviment. Com a resultat, diu que aquesta definició de camperol exclou alguns arrendataris i parciers i també el que ell anomena *farmers*. Però la diferència més significativa entre els dos autors és que Wolf intenta de definir la natura essencial dels camperols. La seva definició de «camperols» és la de poblacions implicades existencialment en el conreu i que prenen decisions autònomes pel que fa al procés de conreu.³

D'altres autors suggereixen també definicions que esmenten la qualitat essencial dels moviments agraris. Revisant els resultats d'una conferència sobre populisme, el redactor advertí que la majoria dels estudiosos que hi assistiren miraren de definir el tret fonamental del populisme. Per exemple, alguns caracteritzaren el populisme com un moviment que desitjava la redistribució de la riquesa, mentre que d'altres el descrivien com un intent de preservació dels estils de vida rurals.⁴ D'una manera semblant, Tuma, si bé vol formular una definició dinàmica i funcional, també mira d'anomenar les qualitats inherents d'un moviment agrari: la reforma agrària vol canviar o millorar els sistemes de propietat de la terra.⁵

La variació significativa entre les definicions gira entorn d'una comprensió fonamental, en contrast amb una d'estructural, o bé, en els termes d'aquest paper, d'una concepció interna en oposició a una d'històrica o externa dels orígens dels moviments agraris. Landsberger, que és clarament conscient d'aquestes diferents vies de definició dels camperols i dels moviments camperols, centra la seva definició en les relacions estructurals i ambientals.⁶ Intencionadament

Sociologie», núm. 13 (novembre de 1972), ps. 337-340, per algunes observacions crítiques sobre diferents definicions, entre les quals la de Landsberger. D'altres tractadistes segueixen la definició de Landsberger: per exemple, Gerrit HUIZER, «Emiliano Zapata and the Peasant Guerrillas in the Mexican Revolution», a *Agrarian Problems and Peasant Movements in Latin America*, a cura de Rodolfo Stavenhagen (Nova York, Anchor Books, 1970), ps. 71-72. Per a una definició estructural àmplia, bé que diferent de la de Landsberger, vegeu Carlo GENELETTI, *The Political Orientation of Agrarian Classes: A Theory*, «European Journal of Sociology», 17 (maig de 1976), ps. 56-57.

3. Eric WOLF, *Peasant Wars of the Twentieth Century* (Nova York, Harper and Row, 1969), prefaci, p. xv.

4. Irwin BERLIN, Richard HOFSTADTER i altres, *To Define Populism*, «Government and Opposition», 3 (1968), ps. 155-156. L'article també parla del problema de l'amplitud de la definició, i inclou diverses definicions específiques (ps. 168-179). Vegeu Willem VAN SCHENDEL, *Peasants as Cultivators? Problems of Definition*, «Peasant Studies», 5 (abril de 1976), ps. 16-17, un altre article de revisió, que se centra en els problemes de definir el camperol en termes de categories ocupacionals.

5. Elias H. TUMA, *Twenty-Six Centuries of Agrarian Reform: A Comparative Analysis* (Berkeley, University of California Press, 1965), ps. 17-21. Encara que aquest llibre tracta d'un tema diferent del dels moviments agraris, cobreix algun dels moviments camperols més famosos, com la Revolució Mexicana.

6. Carl C. TAYLOR, *The Farmers' Movement, 1620-1920* (Nova York, The American Book Co., 1953), ps. 2-6, és un exemple d'un altre autor amb un sentiment com el de Landsberger de les pressions externes com a bàsiques per a qualsevol definició que pugui desenvolupar els tractadistes.

o no, la majoria de les definicions dels altres escriptors exclouen el medi i posen l'accent en la qualitat inherent o intrínseca del subjecte.

Les definicions que parteixen d'una perspectiva externa en lloc d'una d'interna tenen una especificitat i una limitació basades en el temps i el lloc. També inclouen una flexibilitat que no es troba en les definicions internes. Així, doncs, la definició externa o estructural té les característiques següents: posa els moviments agraris en relació amb el sistema social general; afirma que l'entorn produeix el moviment; defineix el moviment per les forces externes; i canvia en la mesura que l'entorn que el genera també canvia.

¿Fins a quin punt aquesta mena de definició s'avé adequadament amb l'exigència de validesa i exactitud? Encara que una definició externa sigui més complexa pel fet que reconeix el canvi i canvia ella mateixa, és l'únic tipus de definició que té prou flexibilitat per a comprendre un moviment històric real en tota la seva diversitat tal com evoluciona al llarg del temps. D'altra banda, una definició interna ignora fonamentalment el canvi, ja que mira d'assenyalar la qualitat o les qualitats més essencials del moviment. Un enfocament com aquest amaga els canvis terribles que ocorren sovint en la natura d'un moviment durant la seva història. L'enfocament de Landsberger ofereix un mètode més segur en incorporar el canvi a la seva definició.⁷ Irònicament, les definicions que miren d'assenyalar directament l'essència dels moviments camperols fracassen molt més que no pas les que no ho fan.

Si bé les generalitzacions sobre els moviments agraris específics han de fer llum sobre altres moviments similars, cal una classificació dels tipus.⁸ Landsberger suggereix un model de desenvolupament com un mitjà per a classificar els moviments. Partint de dos *continua*, que ell anomena diferenciació horitzontal i assimilació vertical, el sistema no implica l'«avenç» social automàtic. Els *continua* tenen subdivisions: el primer es divideix segons el grau d'especialització en un grup agrari i segons els graus diferents de modernitat; el segon es divideix segons la riquesa i el poder polític.⁹ D'altres escriptors ofereixen sistemes de modernització, però canvien l'enfocament de les estructures a les característiques dels moviments. Tot dividint les classes en el que ell anomena «primitives» i «modernes», Chesnaux creu que el primer tipus es caracteritza per aldarulls esporàdics, idees tradicionals, poca planificació i provincialisme. Al contrari, els moviments «moderns» tenen un liderat determinat (originat so-

7. Vegeu Ron ROBERTS i Robert M. KLOSS, *Social Movements: Between the Balcony and the Barricade* (St. Louis, C. V. Mosby Co., 1974), ps. 16-18, per a una bona definició dels moviments socials en general, que incorpora una visió externa. Refusen explícitament les definicions estàtiques en pro d'una que anomenen dinàmica i dialèctica.

8. Vegeu el que segueix per a les discussions de la importància de les classificacions en l'estudi dels moviments socials i per a les presentacions dels sistemes de classificació general: Herbert BLUMER, «Social Movements», a *Studies in Social Movements*, a cura de Barry McLaughlin (Nova York, The Free Press, 1969), ps. 27-28; Ralph H. TURNER, «Collective Behavior and Conflict», *Ibid.*, ps. 66-67; i Rudolph HERBERLE, *Social Movements: An Introduction to Political Sociology* (Nova York, Appleton-Century-Crofts, Inc., 1951), ps. 147-149.

9. LANDSBERGER, «The Role of Peasant Movements», ps. 15-19.

vint fora de la classe camperola), un programa detallat i una organització complexa.¹⁰

Hobsbawn empra una terminologia semblant a la de Chesnaux, però afirma més explícitament que la distinció entre el modern i el primitiu és essencial per a entendre els moviments agraris. Manté que, ja que tots dos tipus de moviments volen un món canviat, només podem separar-los per l'orientació millenarista del moviment primitiu davant de la revolucionària política del moviment modern. Hobsbawn adverteix, a més, que els moviments primitius se centren només en els abusos locals, mentre que l'objectiu del moviment modern inclou els problemes nacionals.¹¹

Tuma, que empra el recurs metodològic d'un tipus ideal, ofereix un tipus diferent d'esquema classificador, que basa en els resultats dels moviments reformistes: 1) les reformes compatibles amb una democràcia de tipus capitalista o occidental o que hi menen; 2) les reformes que evolucionen vers una organització social i econòmica més compatible amb el socialisme o el comunisme. Cada tipus ideal se subdivideix en diversos components. Tuma afirma que l'esquema ha ignorat intencionadament les condicions de la pre-reforma i les forces externes. Per a incloure aquests factors, elabora un conjunt de relacions entre diverses pre-condicions i les subdivisions del seu tipus ideal.¹²

Feta aquesta breu visió general, pot semblar que els sistemes de classificació varien granment en la terminologia i en els fonaments sobre els quals es basen les divisions dels sistemes. D'un examen de més a prop pot veure's, tanmateix, que tots els recursos de classificació tenen alguna de les dues característiques principals. Són un sistema intrínsec, que es basa en la naturalesa o propòsit dels moviments, o un sistema extrínsec en el qual les construccions són definides per la societat. Donades aquestes divisions, la classificació de Landsberger és externa perquè fonamenta el seu sistema en les relacions entre estructures. Els altres arranjaments són intrínsecs, ja que descansen sobre certes qualitats inherents (Chesnaux i Hobsbawn) o bé se centren en els resultats finals sense referir-se a les condicions socials exteriors (Tuma).

Aquests mètodes diferents per a la classificació suggereixen dues qüestions. En primer lloc, els esquemes de classificació començarien amb la suposició que

10. Jean CHESNAUX, *Peasant Revolts in China, 1840-1949* (Nova York, W. W. Norton, 1973), ps. 57, 87-89, 95, 101.

11. E. J. HOBBSBAWN, *Social Bandits and Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movements in the 19th and 20th Centuries* (Glencoe, The Free Press, 1959), ps. 1-10, 57. Vegeu David SABEAN, *The Communal Basis of pre-1800 Peasants Uprisings in Western Europe*, «Comparative Politics», 8 (abril de 1976), ps. 355-356, 362, per un altre esquema de classificació que descansa sobre una distinció entre el modern i el primitiu.

12. TUMA, *Twenty Six Centuries of Agrarian Reform*, ps. 220-222. Altres autors prenen també aquest enfocament intrínsec per a la classificació: BERLIN, HOFSTADTER i altres, *To Define Populism*, ps. 138-154; i E. D. TETREW, *How to study the Sociology of Direct Action Farmers Movement*, «Social Forces», 12 (març de 1934), ps. 374-380. Vegeu Roy L. PROSTERMAN, *A Simplified Predictive Index of Rural Instability*, «Comparative Politics», 8 (abril de 1976), ps. 339-353; i Aníbal QUIJANO OBREGÓN, «Contemporary Peasant Movements in Latin America», a *Elites in Latin America*, a cura de Seymour Lipset i Aldo Solari (Nova York, Oxford University Press, 1967), ps. 303-317, per a uns altres tipus de sistemes de classificació.

els moviments no són productes socials espontanis, autogeneradors, sinó que en lloc d'això són formats a partir de les pressions i les necessitats socials. Una vegada formats, no són mai constants, sinó que més aviat s'adapten sempre a les pressions del sistema social i a la resposta popular a les seves accions. Però ja que alguns escriptors proven de seleccionar qualitats intrínseques del moviment, el sistema de classificació resultant pot esmentar només els trets temporals del moviment. D'altra banda, l'enfocament estructural per a la classificació reconeix la natura dinàmica dels moviments.

En segon lloc, els sistemes de classificació pateixen del fet que han d'assenyalar un punt central com a base del sistema. Per exemple, el sistema de Hobsbawm es basa en el contrast entre les característiques modernes i primitives. Si s'assenyala un tret central, s'esdevenen a continuació possibles perills, que són més grans quan un estudiós emprà un concepte intern en lloc d'un d'extern. En primer lloc, un enfocament intrínsec, perquè se centra només en els trets interns del moviment, no permet de comprovar el concepte unificador davant els diversos tipus de situacions socials. Per exemple, el sistema de Hobsbawm se centra en la modernitat del moviment. Una vegada determinades les característiques d'un moviment quant a la modernitat, se'l posa sota una etiqueta de modern o primitiu. Amb tot, les etiquetes no es comproven en relació amb la societat en la qual es desenvolupa el moviment. Com a resultat, un moviment pot ser etiquetat de primitiu però de fet tenir lloc en una societat moderna.

En segon lloc, ja que mancarà una orientació interna que connecti els lligams amb el sistema social, els investigadors no reeixiran a examinar el context social d'un moviment. Si això passa, podrien fàcilment entendre malament el moviment i classificar-lo d'una manera incorrecta. En tercer lloc, hi ha sempre el perill de concrecions mal posades de les quals l'estudiós suposi que els mecanismes de classificació corresponen a la realitat. Quan s'utilitza un mecanisme de classificació intern, és més probable que els classificadors no reconeixin la distorsió que s'esdevé quan hom col·loca un fenomen social en una categoria artificial. Els sistemes de classificació miren de sondejar el significat i la natura dels moviments agraris, com també de fer comparacions vàlides. La qüestió és si pot entendre's el caràcter bàsic d'un moviment agrari sense el seu context social i les pressions extrínseques que li donen vida en primer lloc. Les classificacions intrínseques no poden tenir en compte aquesta qüestió.

Un altre tret dels orígens dels moviments agraris fa referència a les etapes o cicles vitals. Robert White, en la seva discussió del moviment de Zapata, utilitza el concepte de valor afegit de Smelser: en primer lloc, hi ha condicions de conveniència estructural; després, les etapes de tensió estructural, el desenvolupament de les creences, els factors precipitants, la mobilització dels membres i la crisi del control social s'afegeixen per a produir un comportament col·lectiu. White matisa, tanmateix, el seu quadre de desenvolupament tot reconeixent que el moviment de Zapata tingué les seves pròpies etapes de desenvolupament.¹³ D'altres autors empenen també el concepte d'etapa, però més aviat

13. Robert WHITE, «Mexico: The Zapata Movement and the Mexican Revolution», a *Latin America Peasant Movements*, ps. 101-103, 105-165.

com una evolució pas per pas al llarg del temps. Així, Huizer afirma que el desenvolupament d'organitzacions agràries s'origina en primer lloc a partir del conceniment d'un problema, a continuació l'aparició de dirigents forts, després el suport de forasters que ajuden a estendre l'organització i, finalment, una aliança amb llurs partidaris urbans. D'una manera similar, Petras i Merino esmenten tres fases en la unionització dels camperols: organització en massa original, continuació de la unionització, però ús incrementat de les vagues per a pressionar per la reforma, i organització d'unions nacionals.¹⁴

Tot i que molts escriptors elaboren una mena de model d'etapes o almenys impliquen l'ús d'un model de cicles vitals,¹⁵ la qüestió real no és quin desenvolupament sorgirà després, sinó si el cicle es fonamenta sobre una comprensió intrínseca o extrínseca. Segons sembla, la majoria d'escriptors (White, per exemple) utilitzen el concepte d'una forma extrínseca, puix que les diferents etapes són descrites en termes de les condicions externes. Tanmateix, els autors no estan pas tots d'acord, i el concepte d'etapes de Petras i Merino és clarament intrínsec, perquè descansa en la visió que les unions pageses mateixes segueixen certs models. Però tot i que la majoria no escriguin com si les etapes se seguissin determinísticament l'una a l'altra, el concepte mateix d'etapes té qualitats intrínseques que el fan altament sospitosos com a mètode de descripció i prescripció. Això és cert perquè el concepte d'etapes implica que un moviment seguirà un cert curs de desenvolupament, un curs que s'autodesenvolupa. Fins i tot quan es fa més bé, quan s'utilitzen conceptes extrínsecs, hom veu les forces exteriors com actuant pas per pas quasi automàticament. El concepte d'etapes és també deficient perquè causa, encara que sigui emprat molt rigorosament, una successió cada vegada més rígida. Només un nombre progressivament limitat de desenvolupaments són permesos a mesura que cada etapa evolucionaria vers una altra.¹⁶ Finalment, el concepte d'etapes fa disminuir les possibilitats de predicció vàlida pel fet que tendeix a traslladar la discussió dels moviments de llur entorn social-històric. Cada etapa avança sense esforços cap a la següent, i la «sort» i els «esdeveniments» són fets fora de la vida social. El resultat final és que el mètode d'etapes fa disminuir en realitat la probabilitat de la predicció vàlida, ja que augmenta la tendència de l'estudiós a pressuposar un cert curs del desenvolupament. Només és possible la predicció quan podem veure el desenvolupament d'un exemple de l'acció col·lectiva en qualsevol moment històric, així com la determinació de certes forces externes.

14. Gerrit HUIZER, *The Revolutionary Potential of Peasants in Latin America* (Lexington, Mass., D. C. Heath and Co., 1972), ps. 71, 147-177. James PETRAS i Hugo Z. MERINO, *Peasants in Revolt: A Chilean Case Study, 1905-1971* (Austin, University of Texas Press, 1972), ps. xii, 43, 77-78, 83-84.

15. Vegeu LANDSBERGER, «Role of Peasant Movements», ps. 28-31; i HOBBSBAWN, *Social Bandits*, p. 78, com a exemples de conceptes explícits d'etapes. Els tractadistes que intenten de donar una visió general històrica dels moviments agraris empen sovint un concepte implícit de cicles vitals, en el qual es plantegen diverses qüestions, com ara què causà el moviment, quines foren les seves activitats, qui en propicià el creixement i per què va decaure. Vegeu Solon J. BUCK, *The Granger Movement* (Cambridge, Harvard University Press, 1913), un exemple clàssic de l'enfocament implícit del cicle vital.

16. Vegeu Ralph TURNER, «Collective Behavior and Conflict», p. 65, per a una discussió d'aquest problema.

Per a concloure aquest apartat sobre els orígens, avaluarem les preposicions i teories sobre les fonts dels moviments rurals. Diversos investigadors —Theda Skocpol entre aquests— creuen que les condicions estructurals fan fermentar les revolucions camperoles. Revolucions com la francesa, la russa i la xinesa, escriu Skocpol, foren enormement influïdes per la participació de pagesos perquè tenien l'avantatge estructural d'influència interna i mobilitat tàctica en relació amb altres classes. En altres paraules, l'estructura social donà als camperols un poder considerable sobre llurs afers, i controlaven la maquinària sancionadora de les viles comunals.¹⁷

D'acord amb Wolf i amb molts d'altres, la clau per a entendre la protesta rural és l'adveniment de la modernització, l'expansió d'un sistema d'exportació mundial, i la penetració desestabilitzadora del capitalisme en uns medis rurals altre temps estàtics. Aquestes forces trastornaren la fàbrica social de les àrees rurals tot canviant els drets de tinença de la terra, introduint les fluctuacions ràpides en la variació dels preus, modificant les relacions pagès-patró, etc. Wolf posa l'accent en el fet que, atès que els camperols no es beneficiaren usualment dels canvis, els més afectats, que eren els pagesos mitjans, protestaren per llur condició fins al punt de revoltar-se.¹⁸

17. Theda SKOCPOL, *France, Russia, China: A Structural Analysis of Social Revolutions*, «Comparative Studies in Society and History», 18 (abril de 1976), ps. 192-194. Vegeu també Roy L. PROSTERMAN, *A Simplified Predictive Index of Rural Instability*, ps. 339-353; Don F. HADWIGER, *Farmers in Politics*, «Agricultural History», 50 (gener de 1976), ps. 156-170; LANDSBERGER, «Role of Peasant Movements», ps. 23-31, com a altres exemples de conceptes estructurals. Aquest paràgraf i els dos següents estan organitzats a partir d'una distinció entre autors que posen l'accent en els factors estructurals i els que enfocquen la participació dels camperols des d'una perspectiva de la modernització o de classe. Naturalment, els autors no poden ésser encasellats fàcilment, perquè llurs idees són sovint multifacètiques. Per exemple, alguns autors, com Frances FERGUSON, *Rural/Urban Relations and Radicalisms: A Preliminary Statement*, «Comparative Studies in Society and History», 18 (gener de 1976), ps. 106-118, combinen les observacions sobre estructures, classes i modernització de manera que desafien la classificació. Tanmateix, la qüestió és que els autors tendeixen a posar l'accent en algun tret particular i poden ésser posats, consegüentment, en categories per als propòsits d'aquest paper.

18. WOLF, *Peasant Wars of the Twentieth Century*, ps. 278-290, 292. Vegeu els estudis següents com a exemples des del punt de vista de la modernització: LANDSBERGER, «Role of Peasant Movements», ps. 23-28; David SABEAN, *The Communal Basis of pre-1800 Peasant Uprising in Western Europe*, «Comparative Politics», 8 (abril de 1976), ps. 362-364; Joel S. MIDGAL, *Peasants, Politics and Revolution: Pressures Toward Political and Social Change in the Third World* (Princeton, Princeton University Press, 1974), ps. 3-22, 211, 228-231; GENELETTI, *The Political Orientation of Agrarian Classes*, ps. 63, 69-73; Daniel CHIROU i Charles RAGIN, *Tradition and Peasant Rebellion: The Case of Romania in 1907*, «American Sociological Review», 40 (agost de 1975), ps. 428-444; Robert WASSERSTROM, *Revolution in Guatemala: Peasants and Politics Under the Arbenz Government*, «Comparative Studies in Society and History», 17 (desembre de 1975), ps. 443-478; Julio COTLER, «Traditional Haciendas and Communities in a context of Political Mobilization in Peru», a *Agrarian Problems and Peasant Movements in Latin America*, ps. 533-558; Barrington MOORE Jr., *Social Origins of Dictatorships and Democracy: Lendlord and Peasant in the Modern World* (Boston, Beacon Press, 1966), ps. 414-475; Nicos MOUZELIS, *Greek and Bulgarian Peasants: Aspects of Their Sociopolitical Situation During the Interwar Period*, «Comparative Studies in Society and History», 18 (gener de 1976), ps. 85-105; i F. LAMOND TULLIS, *Lord and Peasant in Peru: A Paradigm of Political and Social Change* (Cambridge, Harvard University Press, 1970), ps. 11-58.

Tot i que estigui d'acord amb Wolf sobre el paper del rerafons del comerç d'exportació, Jeffrey Paige desplaça significativament l'anàlisi dels orígens del comerç i el capitalisme a les relacions de classe. Fent-ho així, rebutja els camperols mitjans de Wolf com els dirigents de la revolució. Més aviat, creu Paige, els camperols més susceptibles d'originar i sostenir una revolució socialista o comunista a gran escala són els que reben llurs ingressos de la parceria. Per a arribar a aquesta conclusió, desenvolupa sis hipòtesis, que comencen amb les fonts d'ingressos per als conreadors i els no-conreadors (terra, capital i salaris), després fa una consideració de les conseqüències econòmiques i polítiques de les fonts d'ingressos (per exemple, una classe de no-conreadors que depèn de la terra és econòmicament dèbil i, per tant, ha de comptar amb les restriccions polítiques sobre la terra per a mantenir llur propietat) i culmina en els tipus d'actuació (és a dir, reforma, revolta o revolució). En els estudis de casos en els quals s'han comprovat les hipòtesis, Paige esmenta una sèrie de factors estructurals que ajuden a posar en moviment les classes.¹⁹ Les hipòtesis de Paige són les que es basen més completament en les classes i també les més pròximes a una teoria sobre els orígens dels diferents tipus de moviments camperols.

Un altre bloc d'explicacions sobre els orígens dels moviments agraris podria ésser catalogat com a socio-psicològic. Huizer ofereix diverses generalitzacions que creu comunes per a la formació d'una organització camperola reeixida: frustració creixent entre els camperols a causa de llur repressió, que incrementa entre ells el sentiment de greuge, i que els mobilitza quan les possibilitats de millores es tanquen sobtadament. Hollingsworth creu que l'alienació que prové del canvi social, en general ràpid, és la millor explicació de molts dels moviments de grangers americans. Una variació d'aquesta tesi és que el declivi de poder dels agricultors americans respecte a d'altres grups creà tensions que afectaven el *status* social.²⁰ En general, les explicacions socio-psicològiques no han estat populars entre els estudiosos dels moviments agraris.

19. Jeffery M. PAIGE, *Agrarian Revolution: Social Movements and Export Agriculture in the Underdeveloped World* (Nova York, The Free Press, 1975), ps. 10-18, 171, 374-376. Vegeu això que segueix com a exemples d'estudis que se centren bàsicament en les relacions de classe: Ralph THAXTON, *Some Critical Comments on Peasant Revolts and Revolutionary Politics in China*, «Journal of Asian Studies», 33 (febrer de 1974), ps. 279-288; Juan J. LINZ, *Patterns of Land Tenure in Europe*, «Comparative Politics», 8 (abril de 1976), ps. 365-430; Nelson Amaro VICTORIA, «Mass and Class in the Origins of the Cuban Revolution», a *Masses in Latin America*, a cura d'Irving Horowitz (Nova York, Oxford University Press, 1970), ps. 547-576; i Arthur L. STINGHCOMBE, *Agricultural Enterprise and Rural Class Relations*, «American Journal of Sociology», 67 (setembre de 1961), ps. 165-176. Vegeu John Wilson LEWIS, ed., *Peasant Rebellion and Communist Revolution in Asia* (Stanford, Stanford University Press, 1974), per diversos articles sobre els orígens de les revolucions comunistes asiàtiques, que en general segueixen una anàlisi de classe. Vegeu també Ernest FEBER, «Societal Opposition to Peasant Movements and Its Effects on Farm People in Latin America», a *Latin America Peasant Movements*, ps. 379-450, per a una extensa i també excellent discussió de les forces de classe que impedièren el sorgiment de moviments camperols. Vegeu també Gerrit HUIZER, *Resistance to Change and Radical Peasant Mobilization: Foster and Erasmus Reconsidered*, «Human Organization», 20 (hivern del 1970), ps. 303-313, per a un article similar.

20. HUIZER, *The Revolutionary Potential*, ps. 141-143, 181; J. Rogers HOLLINGSWORTH II,

Finalment, s'han suggerit una sèrie de tesis polítiques, organitzatives i econòmiques, sovint en unió amb explicacions estructurals o socio-psicològiques. En aquests casos, l'autor les considera sovint com el factor iniciador immediat del moviment o com si tinguessin també una part en el seu origen global. Com a exemple d'una tesi política, Eric Wolf generalitza que els camperols no han endegat mai un moviment recívit sense l'existència d'un buit de poder governamental.²¹ Des del punt de vista de la modernització, Joel Migdal posa l'accent en la importància de l'organització, és a dir, que l'acció revolucionària comença quan una direcció revolucionària apareix amb una organització prou forta com per a proporcionar beneficis als camperols.²² Darrerament, alguns estudiosos assenyalen una diversitat de problemes econòmics que inclouen abusos per part de corporacions, sobrecàrregues per part dels intermediaris i baixos preus agrícoles.²³

Des de la perspectiva d'aquest paper, algunes de les generalitzacions i teories sobre els orígens dels moviments camperols assumeixen l'autogeneració a partir de condicions donades. Aquesta suposició és més clarament evident amb l'explicació socio-psicològica de la frustració i les tensions socials: els camperols s'alteren fins al punt de mobilitzar-se perquè poden adonar-se del progrés dels altres, mentre que llur pròpia condició no ha pas millorat. Res no els ha afectat directament, i, malgrat tot, els camperols es revolten. Aquesta és una visió altament qüestionable, no només en el sentit que no és probable que els camperols esdevinguin tan frustrats per la més bona sort dels altres com per a mobilitzar-se, sinó també perquè les actituds humanes no es mouen necessàriament de la tensió a l'acció social. Haurien de produir, com és habitual, ansietat, dependència i fins i tot submissió. Centrar-se en la tensió social evita, doncs, la qüestió de per què els moviments sorgiren quan sorgiren. La millora de les condicions dels elements no-rurals és una cosa difícilment única en el

Populism: The Problem of Rhetoric and Reality, «Agricultural History», 39 (abril de 1965), ps. 81-85; i Richard HORSTADTER, *The Age of Reform* (Nova York, Random House, 1955), ps. 3-4, 23-46.

21. WOLF, *Peasant Wars of the Twentieth Century*, ps. 290 i 293. Vegeu Bogdan DENITCHI, *Violence and Social Change in the Yugoslav Revolution*, «Comparative Politics», 8 (abril de 1977), ps. 470-752, per a un argument que un buit de poder polític no només permet les revoltes camperoles, sinó que és bàsica per a llurs orígens. Vegeu també Peter SINGELMAN, *The Closing Triangle: Critical Notes on a Model for Peasant Mobilization in Latin America*, «Comparative Studies in Society and History», 17 (octubre de 1975), ps. 393-406.

22. MIGDAL, *Peasants, Politics and Revolution*, ps. 237-240, 266. Molts autors accentuen el paper de l'organització i la direcció en la mobilització dels camperols. Vegeu D. Frances FERGUSON, *Rural/Urban Relations and Radicalism: A Preliminary Statement*, ps. 106-118.

23. TAYLOR, *The Farmers' Movement*, ps. 1-10; Anne MAUNHEW, *A Reappraisal of the Causes of Farm Protest in the United States, 1870-1900*, «Journal of Economic History», 32 (juny de 1972), ps. 464-472; James C. SCOTT, *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia* (New Haven, Yale University Press, 1976), ps. 57 i 116.

moment en què començaren molts moviments rurals.²⁴ Tot i que les explicacions estructurals pel que fa a la modernització i la classe són fermament basades, sovint no reïxen a explicar per què un moviment començà en un lloc i en un moment concrets. Els autors afirmen clarament que llurs tesis intenten descriure les pre-condicions necessàries per als esdeveniments de l'acció camperola. Però si aquestes condicions han existit durant anys, sembla que llurs tesis no tenen capacitats predictives, una exigència central per a les teories solvents. Com a cas adient, la hipòtesi de Paige comença amb certes relacions de classe fonamentades entorn de la terra i els ingressos. Aquestes relacions són producte de certes condicions econòmiques i polítiques que fan possible diferents tipus d'actitud camperola, ja sigui en la forma de reforma, revolta o revolució. Tanmateix, durant tota la discussió dels moviments, Paige nota que ocorrien molts canvis dins de les mateixes relacions de classe. Així, doncs, és una bona qüestió si les relacions o els canvis són importants a l'hora de provocar un moviment. Certament, les estructures poden crear una predisposició que afavoriria un moviment si les condicions ho permetessin, però les condicions només són possibles si els canvis ocorren. La qüestió és aquesta: les teories de les pre-condicions són necessàries per a explicar la possibilitat de l'acció col·lectiva i la seva direcció probable, però no explicaran mai quan i on sorgirà un moviment, si doncs no inclouen la idea del canvi. El que cal és l'ajust de les comprensions externes amb les teories sobre les pre-condicions.

II

Aquesta segona secció s'hauria de titular, potser, «generalitzacions sobre l'estructura dels moviments agraris». Tot i que una sèrie de tòpics podrien ser aplegats sota aquesta etiqueta, l'espai ens permet només una discussió limitada a la ideologia i la direcció.²⁵

La ideologia i la seva relació amb els moviments agraris planteja diverses qüestions. En primer lloc, ¿quina és la seva connexió amb les estructures generals de la societat? Rohrer i Douglas, en l'esforç potser més complet per a associar la ideologia rural amb les estructures socials, argüeixen que les ideologies persisteixen gràcies a llur lligam amb les necessitats estructurals. Per

24. Vegeu David THELEN, *Social Tensions and the Origins of Progressism*, «Journal of American History», 54 (setembre de 1969), ps. 323-329, per a un resum de les objeccions a l'aplicació de les tesis de la frustració social als moviments històrics.

25. Anotem una sèrie d'articles sobre altres trets de l'estructura dels moviments. Per a articles sobre la tàctica, vegeu LANDSBERGER, «The Role of Peasant Movements», ps. 54-55; STAVENHAGEN, *Agrarian Problems and Peasant Movements in Latin America*, ps. 577-580 i 485-489. Sobre els objectius, vegeu LANDSBERGER, «The Role of Peasant Movements», ps. 31-38; *Ibid.*, «Chile: A Vineyard Workers Strike», a *Latin American Peasant Movements*, ps. 255-257; Louis B. SCHMIDT, *Role and Technique of Agrarian Pressure Groups*, «Agricultural History», 30 (abril de 1956), ps. 49-57. Sobre l'organització, vegeu STAVENHAGEN, *Agrarian Problems*, ps. 562-583 i 399-406; HOROWITZ, *Masses in Latin America*, ps. 445-495; FRIEDRICH, *Agrarian Revolt*, ps. 78-88; Neal J. PEARSON, *Latin American Peasant Pressure Groups and the Modernization Process*, «Journal of International Affairs», 20 (número 2, 1966), ps. 309-317; BERGER, *Peasant Against Politics*, ps. 55-72; i Wesley W. CRAIG Jr., *From Hacienda to Community: An Analysis of Solidarity and Social Change in Peru* (Ph. D. diss., Cornell University, 1972).

exemple, la ideologia agrària jeffersoniana continua avui per dues raons: els sectors de la població rural troben útil de protegir les petites unitats governamentals; i sectors de la població agrícola, que ells anomenen «refugistes», s'aferran a la ideologia com una protecció contra el creixement d'una agricultura comercial a gran escala.²⁶ D'altres autors relacionen les ideologies amb les demandes de supervivència organitzativa, amb l'existència d'una gran frustració social, com en el cas dels moviments camperols millenaristes, amb el *status* social de grups agrícoles concrets, i amb l'existència de relacions estructurals i d'autoritat entre pagesos i patrons.²⁷

En segon lloc, ¿quin és el paper dels *outsiders*, els intel·lectuals i els dirigents en l'expressió de la ideologia? La majoria d'escriptors des de Marx diuen que els camperols no tenen cap llenguatge polític o de classe per a expressar llurs aspiracions. Si elaboren una ideologia, aquesta reflecteix simplement els sentiments rudimentaris de protesta i s'expressa en un llenguatge tradicional o millenarista. Wolf, Hobsbawm i Alberti argüeixen que quan els camperols articulen una ideologia madura és senzillament el resultat d'una interferència dels dirigents externs. Malgrat la importància dels dirigents, reconeix Alberti, una ideologia només reïx si s'adequa amb la sensibilitat dels camperols sobre la natura insatisfactòria de llurs condicions.²⁸ Irwin Scheiner està en desacord amb el punt de vista dominant. Argüeix que la seva recerca sobre els moviments millenaristes japonesos indica que els pagesos havien usat creativament els símbols religiosos per a forjar conceptes o realitats noves i revolucionàries, diferents de la ideologia dominant.²⁹

Bé que podríem continuar amb altres qüestions, per als nostres propòsits hem de considerar la relació entre el context històric i la ideologia.³⁰ Pot dir-se en primer lloc que les discussions de les ideologies han de tenir en compte el fet de no suposar una relació simple i directa entre l'estructura i les ideologies. Tant la ideologia com les necessitats estructurals d'un moviment es modificaran, sens dubte, al llarg del temps, i la simple suposició d'una correspondència directa hauria d'impedir a l'investigador de traçar amb exactitud els canvis. En segon lloc, els científics socials no haurien de passar per alt la influència dels esdeveniments concrets que envolten el desenvolupament d'un moviment agrari. Per exemple, dos grups socials semblants poden expressar ideologies força

26. WAYNE C. ROHRER i LOUIS DOUGLAS, *The Agrarian Transition in America: Dualism and Change* (Indianàpolis, The Bobbs-Merrill Co., 1969), ps. 20-23, 25-36, 49-60, 107-121 i 150-162.

27. CHESNAUX, *Peasant Revolts in China*, ps. 102-104, 151-152 i 165; HOBSBAWM, *Social Bandits*, ps. 57-58; BERLIN, *To Define Populism*, ps. 166-170; GEORGIO ALBERTI, *Inter-Village Systems and Development: A Study of Social Change in Highland Peru* (Ph. D. diss., Cornell University Press, 1970), ps. 104-105; i GENELETTI, *The Political Orientation of Agrarian Classes: A Theory*, ps. 65-69.

28. ALBERTI, *Inter-Village Systems*, p. 103; WOLF, *Peasant Wars*, p. 295; HOBSBAWM, *Social Bandits*, ps. 57-58; i LANDSBERGER, «Role of Peasant Movements», ps. 51-54.

29. IRWIN SCHEINER, *The Mindful Peasant: Sketches for a Study of Rebellion*, «Journal of Asian Studies», 22 (agost de 1973), ps. 579-591.

30. VEGEU ROHNER i DOUGLAS, *The Agrarian Transition*, ps. 150-162; BERLIN, *To Define Populism*, ps. 156-158; LANDSBERGER, «The Role of Peasant Movements», ps. 51-54, per a d'altres aspectes de la ideologia i els agraris.

diferents perquè l'un ha passat per l'experiència d'una derrota i l'altre no. Finalment, una visió estructural de les ideologies pot provocar també reduir un concepte del seu marc històric. Com han assenyalat Carl Taylor i Agnus Stewart, molts moviments utilitzen les idees de moviments del passat.³¹

Les discussions sobre el liderat agrari giren habitualment entorn de diverses preocupacions. Max Weber ha influït en els escriptors que s'interessen per la natura del liderat. Huizer, en el seu estudi del moviment de Zapata, mirà d'examinar l'atracció del líder i la trobà en les qualitats weberianes: Zapata inspirava devoció profunda entre els seus seguidors per la seva gran honestedat, valentia i dedicació a llurs interessos. En un altre estudi, Heffernan i Johnson atribueixen les divisions en la direcció de la National Farmers' Organization a una divisió entre els valors carismàtics i els burocràtics. Tanmateix, rebutgen la suposició weberiana que la direcció ha d'esdevenir rutina.³²

Un altre gran centre d'interès ha estat l'estudi de les característiques socials dels dirigents agraris, concretament pel fet que contrasten amb el conjunt dels integrants dels moviments camperols. Per exemple, els escriptors troben que els dirigents han estat exposats a influències i a àrees externes, mentre que els que ells dirigeixen resten provincians. Si el liderat prové del tronc pagès, són més aculturats que la majoria dels altres pagesos. Les diferències resultants inclouen una major experiència, una sofisticació ideològica superior i uns contactes més extensius amb grups de fora de la comunitat camperola.³³ Finalment, els autors han concedit una certa importància a l'impacte del sistema social sobre la qualitat de la direcció.³⁴

En tant que evident des d'una visió general, la majoria d'autors centren llur discussió sobre les característiques del liderat en termes del tipus ideal weberian o en comparació amb el conjunt dels integrants dels moviments camperols. Sembla que aquest èmfasi oblida quin hauria d'ésser l'interès real dels estudiosos: les condicions socio-històriques que donen lloc al liderat. El tema de les condicions externes és important en ell mateix; és també bàsic per a evitar dificultats greus que es plantegen àdhuc quan un investigador estudia només les característiques del liderat.

31. TAYLOR, *The Farmer's Movement*, prefaci, ps. 1-6. Berlin cita Angus Stewart a BERLIN, *To Define Populism*, p. 166. Hobsbawm assenyalava que els moviments millenaristes ocorren només, o pràcticament només, en àrees on ha existit la tradició judeo-cristiana. Vegeu *Social Bandits*, ps. 57-58.

32. HUIZER, a *Agrarian Problems*, ps. 395-400; William D. HEFFERNAN i Richard A. JOHNSON, *The Alteration Between Charismatic and Rational-Legal Authority as the Basis of Legitimacy: The Case of the NFO* (papers presentats a la reunió anual de la Rural Society, 1973), ps. 1-5 i 21. Vegeu també HUIZER, *The Revolutionary Potential*, ps. 153-160.

33. John Duncan POWELL, «Venezuela: The Peasants Union Movement», a LANDSBERGER, *Latin American Peasant Movements*, ps. 80-84; CRAIG, *From Hacienda to Community*, ps. 37-39; Gerald PRESCOTT, *Wisconsin Farm Leaders in the Guilded Age*, «Agricultural History», 44 (abril de 1970), ps. 183-199; Kenneth A. SWITZER, *Peasant Leadership: Comparisons of Peasant Leaders in Two Colombian States*, «International Journal of Comparative Sociology», 16 (desembre de 1975), ps. 291-299; i Betty S. DENICH, *Sources of Leadership in the Yugoslav Revolution: A Local-Level Study*, «Comparative Studies in Society and History», 18 (gener de 1976), ps. 64-84.

34. Vegeu FRIEDRICH, *Agrarian Revolt in a Mexican Village*, ps. 59-77; i HUIZER, *The Revolutionary Potential*, ps. 153-160.

Primer de tot, els estudiosos que consideren les característiques de la direcció només en relació amb el moviment impedeixen les comparacions amb altres moviments. Això passa quan els tractadistes analitzen simplement, per exemple, la relació entre el rerafons educacional dels dirigents i els coneixements educatius dels membres o dels qui no ho són. Com a resultat d'això els tractadistes no han relacionat el moviment amb el sistema social ni amb l'època. Aquest fracàs fa impossible les comparacions amb la direcció dels moviments en altres moments i llocs perquè desplaça la base per a la comparació.

En segon lloc, l'èmfasi en les característiques no aconsegueix de preguntar-se per què fou efectiva la crida dels líders. Quan no es fa aquesta pregunta, la comparació de dirigents amb estils i característiques similars hauria de fer-se encara que encapçalessin moviments ben diferents i que tinguessin nivells enormement diferents d'èxit. El mètode del tipus ideal que els autors han utilitzat, explícitament o implícitament, abstreu el comandament de les condicions històriques que li donen importància i significat en primer lloc.

III

Bé que el punt de vista central d'aquest assaig ha estat el paper fonamental del context històric i extern en la conformació dels moviments rurals, aquesta perspectiva no és mancada de problemes. És cert, per exemple, que els individus i, en un cert sentit, els grups socials aporten a un moviment tota una història de condicionaments de fons que influeix en llur resposta als estímuls externs. Com a resultat, desenvolupaments històrics similars no produiran els mateixos efectes arreu. A més, alguns trets dels moviments tenen el que podríem anomenar qualitats intrínseques —dinàmiques internes pròpies una vegada ja s'han desenvolupat. Encara que els tractadistes populars han exagerat la idea que les organitzacions tenen una vida pròpia, hi ha alguna cosa de cert en aquesta noció. A més a més, hi ha l'element de la pura casualitat —o, almenys, allò que sembla casualitat fins i tot als observadors més pròxims—, que opera en el desenvolupament dels moviments socials. Tot escrivint sobre el moviment de Zapata, White nota el que ell anomena una «sèrie de circumstàncies fortuïtes» que duen el moviment a generalitzar-se i a explicitar resultats valuosos.³⁵ És evident, doncs, que l'estudi dels moviments socials no pot ser completament elucidat per un enfocament tan sols històric.

D'altra banda, la consciència de l'impacte continu i influent de forces externes pot millorar les generalitzacions actuals. Un enfocament com aquest té en compte el fet que un moviment agrari en totes les seves característiques és un esdeveniment històric que té lloc en un moment i un lloc específics. Les generalitzacions són en la seva majoria certament possibles, però no podem establir-les tot menystenint la natura històrica dels moviments socials o bé

35. WHITE, «Mexico: The Zapata Movement», p. 167.

definint els moviments d'una manera intrínseca. Més aviat les generalitzacions haurien d'incloure una perspectiva històrica.

Un enfocament històric, encara que fa més complexos els estudis, permet comparacions certes. Els tractadistes no haurien ara de treure les generalitzacions fora del context o confondre l'abstracció amb el real quan fan comparacions.

Finalment, un enfocament històric ofereix un mètode que pot portar unitat al que s'ha estudiat fins avui com a trets separats dels moviments socials. Actualment molts teòrics intenten d'identificar les variables lliures de context que serviran de components en la construcció d'una màquina revolucionària.³⁶ Un esforç com aquest ha de fracassar necessàriament perquè implica una percepció interna dels moviments camperols. Una visió intrínseca impedeix de lligar els elements dels moviments socials, ja que cada element té les seves pròpies bases de desenvolupament i les seves qualitats distintes. D'altra banda, un mètode històric fa que tots els trets d'un moviment agrari responguin a condicions estructurals i evolucionadores. Com a resultat, cada element pot ser encadenat com a part d'una constel·lació recurrent en el torrent dels esdeveniments. Sobre aquest fonament més segur metodològicament sorgirà lentament una teoria coherent i unificada dels moviments agraris.

AGRAÏMENTS

Voldria fer saber el meu deute amb el Dr. Quentin Jenkins, professor de sociologia, i amb el Dr. Burl Noggle, professor d'història, tots dos de la universitat estatal de Louisiana, per llur atenta lectura de diversos esborranys d'aquest paper. M'han ofert molts suggeriments valuosos.

(Traducció de J. M. Muñoz i Lloret.)

36. Vegeu Craig McCaughrin, *An Ahistoric View of Revolution*, «American Journal of Political Science», 20 (novembre de 1976), ps. 637-651, per a una discussió sobre les limitacions de les teories basades sobre dades fonamentades històricament. L'autor assenya-la correctament que els canvis en el futur poden invalidar idees que es basaven estrictament en un període de temps concret. Tanmateix, no s'adona que l'enfocament històric no és simplement l'estudi de situacions específiques i de teories que deriven d'aquest estudi, sinó més aviat una perspectiva metodològica des de la qual poder construir idees.